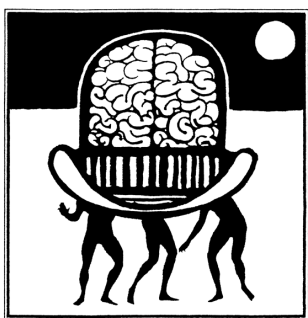

VASILE PUȘCAȘ

A JELENLEGI EURÓPAI SZELLEM (AZ EURÓPAI UNIÓBAN ÉS ROMÁNIÁBAN)

Ma világosabb, mint valaha, hogy a piaci egység Európája a kultúra és az értékek Európája hiányában nem vezet valódi európai egységhez, és nem járul hozzá az európai nyilvános tér fejlesztéséhez.

Az európai szellem ma

■ Az Európát is érintő gazdasági és pénzügyi válság kapcsán a politikai és újságírói nyelvhasználat néhány éve meglehetősen kurtán „Európa válságát”, „európai krízist” emleget. Ezek a megfogalmazások semmiképpen sem pusztán földrajzi elhatárolásra, hanem a jelenlegi nemzetközi válságnak az Európai Unió szerkezetében, illetve vezetői és polgárai magatartásában való lecsapódására vonatkoznak. Más szóval az „európai válság” az európai szellemet is kikezdő, mélységes krízisre utal.

A Románia Európai Unióhoz való csatlakozását megelőző tárgyalások idején gyakran mondtam, hogy az illető folyamat Romániát alapjában meg fogja változtatni, ám ugyanígy az Európai Unión belül is változásokat hoz. Ebben az összefüggésben a kérdés a következő volt: „Milyen lesz az Európai Unió a csatlakozás pillanatában, és hogyan fest majd Románia egy ilyen entitáson belül?” Csaknem hat esztendővel Románia csatlakozása után a kérdés még mindig időszerű, mivel a polgároknak adandó világos és meggyőző válasz megfogalmazására vonatkozó erőfeszítés elmaradt. Mi több, a nemzetközi gazdasági és pénzügyi válság miatt éppen abban az évben, amelyben Románia uniós tagállamként első lépéseit tette, az Európai Unió jelenével és a jövőjével kapcsolatos szorongások, félreértések, mítoszok és értelmezési sztereotípiák felerősödtek, és meglehetősen sok esetben le is fegyverezték a román társadalom eurooptimizmusát. Európai szellemről immár

csak suttogva beszélnek, mivel annak vonatkoztatási terét újra elfoglalta a gyakran csupán feketén-fehéren felvázolt nemzeti jelleg.

Ma világosabb, mint valaha, hogy a piaci egység Európája a kultúra és az értékek Európája hiányában nem vezet valódi európai egységhez, és nem járul hozzá az európai nyilvános tér fejlesztéséhez. Az utóbbi évek eseményei kihagyott történelmi leckéket állítottak újra előtérbe, ami azt jelzi, hogy az ismételt hibák immár nem a pusztán véletlenek, hanem a kortárs politikai vezetők tudatlanságának és politikai kultúrája hamisságának tulajdoníthatóak. Ha mindössze a (pénzügyi értelemben vett) profit valamely állami, illetve regionális vagy nemzetközi entitás életképességének és egységének a záloga, az annyit tesz, hogy a társadalmi vagy állami aktorok identitása a Wall Street kritériumain múlik – amit még az amerikaiak sem volnának hajlandók elfogadni.

Amennyiben Európát „a sokféleség szigetcsoportjának” tekintjük (Antoine Compagnon, Jacques Seebacher), annyiban el kell fogadnunk, hogy az európai szellem a nemzeti karakterek sokféleségét egyesíti magában, amely sokféleség – Madariaga megfogalmazása alapján – „az alkotás szellemi gazdagságának megnyilvánulása”, és így az európai szellemnek prométheuszi dimenziót kölcsönöz. A haladás állandó keresése, az átalakulás és a változás az európai szellem alapvető jellegzetességeit testesíti meg. Márpedig az Európai Unió, alapvető szerkezeti átalakulását és változását korunk politikai vezetői csaknem egy évtizede mindössze színlelik. Sőt újabban az európai szellemet csupán a „nyugati szellemnek” feleltetik meg. De még csak nem is arról a „nyugati szellemről” van itt szó, amely „az általa értékesnek tartott dolgoknak időtálló jelleget próbált kölcsönözni” – ahogyan azt Malraux a múlt század húszas éveiben leírta. És ha ugyancsak Malraux azt kívánta volna, hogy „Európa lelkét” nem más, mint „egy önmagát a tettnek szentelő világ cselekvésmódjában folyamatosan megújuló teremtés” jelentse, ő figyelmeztetett arra a lehetőségre is, hogy Nyugat-Európa „hatalmas temetővé válhat, amelyben csupán a halott hódítók alszanak, és amelynek szomorúsága egyre mélyül, miközben hangzatos neveikkel ékesíti magát”. Holott az európai szellemet a kelet-közép-európai friss összetevő integrációjának is erősítenie kellene Pál apostol példája nyomán, aki a damaszkuszi úton ráébred, hogy a „nyugatra vezető út” új lendületet adhat a vén Európának, még ha ez egy ellentmondások és a kultúrák sokfélesége szabdalta térben kialakított szerkezet elfogadásával jár is. Ugyanígy tanulhatnánk Luther újjító magatartásából is, amelyről Jaurès úgy fogalmazott, hogy „aki megújítja az eget, újjáteremti ezzel a földet is”.

Egyenesen furcsa azonban, hogy Európa mostani vezető politikusai az Európai Unió jövőjére vonatkozó elképzelésként mindössze olyasfajta eszméket és lehetőségeket vetnek fel, amelyeket az elmúlt években szintén ők próbáltak (sikertelenül) az európaiaknak „eladni”. Ez a magatartás persze csupán a perspektíva hiányát igyekszik elfedni, amelyet a jelenlegi politikai és gazdasági *leadership* úgynevezett „pragmatizmusával”, valójában egyfajta alig szépíthető utilitarizmussal próbálnak helyettesíteni. Annál is inkább érthető tehát, hogy ugyanezek a vezető politikusok rá se hederítenek az Európai Unió jelenlegi fejlődése és jövője iránt aggódó episztemikus közösség vitáira. Aki elolvassa az „Európa jövője” csoportban részt vevő tizenegy külügyminiszter zárójelentését (2012. szeptember 17.), valósággal elképed annak gondolatszegénységétől és az életképes lehetőségek csekély számától. Amellett, hogy a legtöbb kijelentés egyenesen lejártnak tűnik, az is meglehetősen kínos, hogy a nyilatkozat számba sem veszi – legalább a nyilvános vita szintjén – az olyan javaslatokat, amilyeneket például Daniel Hamilton (Johns Hopkins University School of Advanced International Studies) és sok más tudós, szakértő, újságíró és politikai elemző fogalmazott meg, akik a 2012-es év folyamán is számos alternatívát bocsátot-

tak a közvélemény elé az Európai Unió rendszeres újjászervezését illetően, és ezek ráadásul sokkal életképesebbnek tűntek az egyes tagállamok kormánykabinetjeiben emlegetett javaslatoknál, mivel az illető kabinetek gondolkodásmódját és cselekvőképességét szemmel láthatólag a pillanatnyi választási és nagyvállalati érdekek köztölték gúzsba. Nos, éppen ebben mutatkozik meg a jelenlegi európai szellem fogytékossága, amennyiben még az európai társadalmi elitet sem jellemzi a koherens, teremtképes, dinamikus és minden kétségen felül a társadalmi fejlődésre irányuló magatartás. Ami korántsem jelenti azt, hogy az Európai Unió megújulását támogató javaslatok a polgárokhoz egyáltalán nem is jutnak majd el, és nem alakítják a hagyományos európai szellemet olyasfajta valódi európai nyilvánossággá, melyet az európai közjó foglalkoztat! Az európai szellem elitista felfogása, melyet az európai politikusok rendületlenül szorgalmaztak az utóbbi fél évszázadon át, és amelyet a funkcionális, sőt újabban az utilitarizmus fémjelez, ily módon vissza fogja nyerni modernista értelmét és versenyszellemét, illetve arra ihlet majd egy újabb elitet, hogy együttműködjék az európai polgárokkal az Európai Unió belső és globális újrapozicionálása érdekében.

A bel- és külpolitika lélektani oldalát számos történelmi szakaszban tanulmányozták, nem minden esetben a legeredményesebben. Nem kevésbé igaz azonban, hogy a történelmi folyamatok egyes szakaszaiban az ilyen jellegű késztetések figyelemre méltó hajtóerőt képeztek. Így lehetséges, hogy a jelenlegi, utilitarizmus, merkantilizmus, távlatilag értelmetlen célok és mindössze rövid távú elvárások uralta világ feltételei közepette az európai szellem bizonyos bátorítása hozzájárulhatna az Európai Unió gyorsított ütemben való újjáépítéséhez.

Compagnon és Seebacher, a *L'esprit de l'Europe* szerzői szerint „Európa szellemének feltárása szükségképpen magában foglalja megkérdőjelezését, mert amennyire igaz, hogy Európa szülte a humanizmust, a haladást és a toleranciát, ugyanannyira igaz az is, hogy ő találta fel az embertelenséget, az intoleranciát és a tortúrát”. Mindez így van, csakhogy a második világháborút követően Nyugat-Európa határozottan jelét adta annak, hogy megértette a saját történelme sötét szakaszait, és egy olyasfajta – igaz, a tengeren túli kapcsolatok által is támogatott – újjáépítésbe kezdett, melyet az együttműködés és az összetartás szelleme, az egyensúly és a gyorsított ütemű fejlődés, valamint az iránymutató társadalmi és piaci gyakorlatnak a kontinenst meghaladó, világméretű terjesztési szándéka ösztönzött. Mindannyian azt reméltük, hogy az Európai Unió kibővítése megerősíti majd az európaiság által a hidegháború alatt kinyilatkoztatott értékek jelentőségét. Egyetértek tehát Dominique Woltonnal, aki szerint Óeurópa „köszönetet kellene mondjon Kelet-Európának, amely lehetővé tette nem csupán az új határvonalak megvonását, hanem a földrész nehézségeinek képviselését is”.

Továbbra is vitatéma, hogy az európai szellemet vajon Brüsszelben, illetve az Európai Unió valamely más tagállamának fővárosában határozzák-e meg, vagy bárhol Európában tetten érhető. Hasonlóan kérdésesek más meghatározónak szánt állítások is, amennyiben azokat csupán bizonyos feltételek közepette fogalmazzák meg, és így nem utalnak igazolhatóan valamely állandó lelkiállapotra, hanem csupán bizonyos egyének, közösségek, intézmények, államok stb. hozzáállását, viselkedését, sőt akár értékítéleteit fejezik ki. Korunk vezető európai politikusainak azt kellene közölniük velünk, ha tudnák, hogy mit is jelent Európa jelenleg, és mit értenek „európai szellem” alatt. Az utóbbi évtizedre és különösen a jelenlegi válságévekre jellemző Brown-mozgásokat szemlélve ugyanis méltán kérdezhetnénk, hogy egyáltalán az európai térség lakói-e, vagy esetleg a Marsról vagy a Vénuszról pottyantak ide. Képesek-e még egyáltalán válaszolni arra, hogy szerintük mi is az „európaiság”, milyen-

nek látják az európai identitást és egyáltalán az Európa-eszmét. Pierre Larousse még a 19. században arra figyelmeztetett, hogy Európában az egyediség elsőbbséget élvez az általánoshoz képest. Manapság pedig kívülről, Amerikából vagy Ázsiából Európát afféle „részek összegének” vagy talányos kirakósnak nézik, amely folytonosan az egység kívánalmát fogalmazza újra. Különösen az utóbbi években a csalóka tükörbe pillantó vezető európai politikusok bizonyossága szerint az európai szellem nem más, mint az utópikus remény és a közvetlen érdekek összebékítési kísérlete vagy – Leenhardt megfogalmazásával élve – „az eszmény és az erőszak, az utópia és az érdekek kettős beszéde”.

Igaz ugyan, hogy a Római Szerződés aláírása (az Európai Gazdasági Közösség létrehozása) az európai sorsközösség tudatosítását, az európaiak (intézményes és funkcionális) kölcsönös segítségvállalásának kimondott megnyilvánulását jelentette, illetve egy erős gazdasági és politikai entitás létrehozása érdekében vállalt együttműködést, amely entitásban időtálló közös törekvések és érdekek valósulhatnak meg. Monnet és Schuman azonban arra mutatott rá, hogy az együttműködés módszere csakhamar kimerül, és egy közösségi módszerre lesz szükség. Vagyis pontosan arra, amit napjaink Európai Uniójában oly hevesen vitatnak. A közösségi szellem az „európai” és a „nemzeti” álláspontok összehangolását célozta meg egyfajta alkufolyamat keretében, a demokratikus értékek összefüggésének boltíve alatt. A kortárs nemzetközi kapcsolatokban egyre elterjedtebb közösségi módszer globális, kölcsönösen összefüggő, integrált és konvergens jelenségeket céloz meg, miközben a tagállamok továbbra sem mondanak le a maguk sajátos érdekeinek képviseléséről, jóllehet többé nem abszolút terminusokban gondolkodnak róluk, hanem a közösségi, általános érdekekhez viszonyítják azokat. A közösségi szellem fejlődése nyilvánvalóan fokozatos, ám ez a fokozatosság aligha magyarázza az Európai Unióban különösen a 2004-es év után tapasztalt visszaesést. Ennek oka pedig korántsem az új tagállamokban keresendő, hanem azoknál, amelyek képtelenek voltak argumentálni az alkotmány-szerződés páneurópai logikáját, és ahhoz ragaszkodtak, hogy saját érdekeik „irány-mutatóak” legyenek, sőt esetenként az európai érdeket meg is határozzák. Hasonlóképpen a közösségi intézmények vezetői is jó ideje lemondtak arról, hogy valóban a nemzetközösség érdekeit szolgálják, és ehelyett megelégednek azzal, hogy „európai főnökként” egyes befolyásos államok vezetőinek kedvére tegyenek. Mindez annyit tesz, hogy Európa vezető politikusait újra kellene vizsgáztatni „európai szellemből”, mert úgy tűnik, a jelenlegi válságból nem sokat tanultak, hanem továbbra is a „business as usual” elvét követik.

Románia európai integrációja

■ Amint azt a csatlakozás utáni időszak igazolta, Románia európai integrációja befejezetlen modernizálási folyamatot képez.

Ilyen értelemben érdemes komolyan venni a volt brit miniszterelnök, Tony Blair bukaresti nyilatkozatát, mely szerint, amikor 1999-ben Románia csatlakozási tárgyalásai elkezdődtek, a csatlakozás „elérhetetlen célnak” tűnt. Hozzáteszem, nem Blair volt az egyetlen olyan európai tisztségviselő, aki így ítélte meg a helyzetet. 2004. december 8-án Románia mégiscsak sikeresen lezárta a csatlakozási tárgyalásokat, december 17-én pedig az Európai Tanács Románia csatlakozási szerződésének aláírása mellett döntött.

Romániában egyelőre nem foglalkoznak komolyabban a kérdéssel, hogy vajon mi történt a 2000–2004 közötti időszakban, amelynek hatására az, ami 1999-ben még „elérhetetlennek” tűnt, 2004-re elérhetővé vált. Ennek tulajdonítható az is, hogy az ország uniós csatlakozásának dátuma, 2007. január 1-je csupán a hatalmon lévő po-

litikai elit öntetszelgésére és a román polgárok homályos reménykedéseire szolgáltatott alkalmat.

A csatlakozás utáni időszak azonban nyilvánvalóvá tette, hogy az uniós integráció mindössze egyfajta tendenciát, vagyis befejezetlen modernizálási folyamatot, sőt a helyi posztkommunista átmenetiség zavaros jellegzetességeihez történő visszatérést fejez ki. Ily módon a Románia tendenciális modernizálására vonatkozó tézis máig érvényes (lásd Constantin Schifirneț: *Tendential modernity*. Social Science Information 2012. 52. sz. 22–51.).

A hivatkozott tanulmányt parafrázálva arra következtethetünk, hogy Románia modernizációs folyamatnak tekintett európai integrációja még mindig csak egyfajta törekvést testesít meg, a társadalom azon szándékát tükrözi, hogy a fejlődés útját járja, illetve csupán vállalt célkitűzés, de még semmiképpen sem a valóság. Ha pedig a kortárs Románia politikai vezetői számára ismeretlen történelmi lecke alapján a modernizálódás egyes szakaszai lezáratlanok, és így mindig újabb átmenetnek vezetnek, ebből levonható az a következtetés is, hogy az ország európai integrációja sem zárulhat sikeresen, hanem újabb törekvéssé és sehová sem vezető átmenetté válik.

Ami engem illet, nem hiszem azt, hogy ez az esetenként utánzó és/vagy összehangoló magatartásba burkolt törekvésjelleg valamiféle sorsszerűség lenne, vagy csupán a gazdasági fejlettségi foknak volna betudható. Emlékezzünk csak, hogy 2004 őszén Románia eleget tett a működő piacgazdaság kritériumainak, amit az elkövetkező időszakban szükséges lett volna megerősítenie és újra igazolnia (lásd a 2006 utáni Lengyelország esetét). Csakhogy a 2004 utáni politikai döntéshozók inkább megváltoztatták a román gazdaságpolitika irányát, ahelyett hogy döntően az európai integrációt támogatták volna!

Ez alapján arra kell gondolnunk, hogy a hazai politikai elit vagy hozzá nem értő volt, vagy nem is hitt őszintén az európai integrációban mint Románia szerkezeti modernizációs folyamatában, és csupán a román társadalom valós érdekeitől távol eső célok kedvéért színlelte az integráció lehetőségét. Ez szolgál magyarázatul nemcsak a tétovázásokra, a kudarcokra és Románia elégtelen felzárkózására az Európai Unió jelenlegi politikájához, hanem az európai integrációs rendszerrel kapcsolatos homályos és kevésbé meggyőző kilátásokra is.

Az Európai Unió belső és nemzetközi szinten történő eseményei napról napra befolyásolják Romániát. Sajnálatos módon azonban az Európai Unió politikái már sokkal kevésbé gyakorolnak hatást országunkra azon egyszerű oknál fogva, hogy Románia még mindig nem sajátította el teljesen, és így nem is tekintheti magát ezen politikák teljes jogú haszonélvezőjének. Továbbra is elsajátítandó az európai integráció szelleme, amelyet tudatosan fel kell építeni mindannak fejlesztése által, ami a kortárs európai szellemen belül értékes. Úgy vélem tehát, Románia mindenkorai kormánya és az állampolgárok közös kötelessége, hogy az országot valóban európai koordinátákra állítsák, és úgyszólván idehozzák magukhoz Európát, amit minden egyes román polgár átértezhet, és így az európai integrációs folyamatban cselekvően vehet részt. Egyszóval előttünk áll még majdnem minden teendő!

R. L. fordítása